
3 Elektronische rechtspraak

3.1 Hoofdlijnen

Het beschrijven van elektronische rechtspraak gebeurt niet in abstracte, conceptuele zin, maar aan de hand van de praktijk. De nadruk ligt op toepassingen van ICT die al worden gebruikt binnen de rechterlijke macht of waarvan het aannemelijk is dat zij op korte termijn in Nederland zullen worden gebruikt.⁷⁷ Alleen waar het de beschrijving van computerrechtspraak betreft wordt – ten dele – afgeweken van dit uitgangspunt, vanwege het bijzondere belang dat in het licht van dit onderzoek aan deze vorm van rechtspraak moet worden toegekend.⁷⁸

Een van de risico's van onderzoek naar toepassingen van ICT, is dat de beschreven toepassingen relatief snel hun actualiteit of relevantie verliezen. Om te voorkomen dat daarmee ook de te ontwikkelen beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak hun waarde verliezen, wordt de elektronische procedure op hoofdlijnen besproken, aan de hand van een aantal innovatieve toepassingen van ICT. Met andere woorden: dit hoofdstuk biedt *geen* volledig inzicht in alle denkbare aspecten van een door ICT ondersteunde procedure.

Een beschrijving op hoofdlijnen impliceert dat een aantal keuzen is gemaakt. De eerste is dat geen aandacht wordt besteed aan systemen en toepassingen die behoren tot de zogenaamde kantoorautomatisering, zoals tekstverwerkingssoftware,⁷⁹ scanners of printapparatuur.⁸⁰ Ook toepassingen die zijn gericht op het genereren van bestuurlijke en managementinformatie en op een nauwkeuriger verantwoording van de rechterlijke macht, zoals de projecten *InfoRM*, *Kengetallen* en *Kwaliteit in de bekostiging*, vallen bui-

77. Zie ook paragraaf 1.5.

78. Onder computerrechtspraak wordt dan wel verstaan: geautomatiseerde rechtspraak in eenvoudige standaardgevallen.

79. Een toepassing van tekstverwerking die wel zijdelings wordt beschreven is Just-Word, een extra functie van Word waarmee tekstblokken kunnen worden aangemaakt; zie paragraaf 8.2.

80. Al is het vaak lastig om aan te geven welke toepassingen wél en niet tot de kantoorautomatisering moeten worden gerekend. Zie over dit onderwerp: Matthijssen, Voermans en Weusten 2002.

ten de beschrijving van dit hoofdstuk.⁸¹ De nadruk ligt op toepassingen die direct betekenis hebben voor de juridische kwaliteit van het primaire proces.⁸²

De tweede keuze is dat alleen toepassingen worden beschreven die zowel een zekere actualiteit als een zekere *toekomstvastheid* bezitten. Systemen die op dit moment als verouderd kunnen worden beschouwd en waarvan vervanging op korte termijn is voorzien, worden niet beschreven.⁸³ Voorbeelden hiervan zijn voor het strafrecht: Strafrecht administratie systeem (SAS), Administratie rechter-commissaris in strafzaken (ARC) en Procesvoering in strafzaken bij de gerechtshoven (IPAS); voor het bestuursrecht: Berber⁸⁴ en voor het civiele recht: Civiel⁸⁵, NKP⁸⁶, Cirad/Rekest⁸⁷ en Bopzis.⁸⁸ Deze systemen, die onder andere de gegevens van procespartijen en andere betrokkenen, de wijze van afdoening en de doorlooptijden registreren, worden binnenkort vervangen door de systemen GPS (Geïntegreerd Processysteem Strafrecht), NIAS (Nieuw Appelsysteem Strafzaken) en REIS (Rechtspraak Informatie Systeem). Deze systemen zijn nog niet (volledig) in werking, maar het is wel aannemelijk dat zij binnen afzienbare termijn zullen worden gebruikt.

Met 'toekomstvastheid' wordt bedoeld dat systemen waarvan onduidelijk is of zij ooit zullen worden toegepast binnen de rechterlijke macht, niet worden beschreven. Voorbeelden hiervan zijn 'expertsystemen', die in complexe zaken zelfstandig beslissingen kunnen nemen en zogenaamde 'agents', die zelfstandig op zoek gaan naar bruikbare gegevens in databanken, dossiers en op het internet. Ik verwijs hiervoor naar literatuur van, onder andere, Van den Herik en Oskamp.⁸⁹

Zoals in de inleiding is aangegeven, wordt van elektronische rechtspraak alleen gesproken als de procedure geheel of gedeeltelijk elektronisch verloopt of wordt ondersteund met behulp van ICT. Het gaat daarbij om het gebruik van ICT door de leden van de

81. Het programma InfoRM heeft als doelstelling het verbeteren van de beleids- en managementinformatie binnen de rechterlijke organisatie. Zie: Raad voor de rechtspraak, Jaarplan 2006, p.18.

82. Managementinformatiesystemen kunnen het functioneren van rechters wel beïnvloeden als deze informatie, bijvoorbeeld, wordt gebruikt door een gerechtsbestuur of door de Raad voor de rechtspraak om het werk van de rechter te beoordelen. Een rechter zou zich daardoor minder onafhankelijk kunnen voelen. Op deze, meer indirecte, betekenis van ICT voor de rechterlijke procedure wordt in dit onderzoek niet ingegaan.

83. Zie voor een beschrijving van deze systemen: Rademaker 1996.

84. Op dit moment (november 2006) wordt in verband met de vertraagde oplevering van het systeem REIS gewerkt aan een 'revitalisering' van Berber.

85. Procesvoering in civiele zaken bij de rechtbanken.

86. Procesvoering bij de kantonsectoren bij de rechtbanken.

87. Procesvoering in civiele zaken bij de gerechtshoven.

88. Procesvoering in zaken bij de rechtbanken betreffende de Wet bijzondere opname in psychiatrische ziekenhuizen.

89. Oskamp 2002; Van den Herik 1991.

rechterlijke organisatie of om het gebruik van ICT dat door de leden van de rechterlijke organisatie mogelijk wordt gemaakt. Het gaat dus niet om het gebruik van ICT door procespartijen of andere betrokkenen bij de procedure, noch gaat het om het gebruik van ICT buiten de context van de procedure.⁹⁰

3.2 Relevante ICT-systemen

De elektronische procedure zal in dit hoofdstuk aan de hand van de volgende categorisering worden geanalyseerd:

- websites (3.3);
- elektronisch berichtenverkeer (3.4);
- digitaal dossier (3.5);
- courtroom technology (3.6);
- kennissystemen (3.7).

Voordat de elektronische procedure met behulp van deze indeling wordt beschreven, wordt een concreet toekomstbeeld vanuit de rechterlijke macht zelf geschetst. Deze schets bevat een bredere visie van Van Dijk en Reiling op de rechtspraak van de toekomst:

“Mocht procederen toch nodig zijn, dan kan allereerst online worden onderzocht hoe de rechter in het voorkomende geval zou beslissen. De rechtspraak heeft namelijk al de eigen uitspraken toegankelijk gemaakt en er zijn websites die deze uitspraken geanalyseerd hebben en daarom redelijk betrouwbare voorspellingen kunnen doen over de uitkomst van een rechtsgeding. Zo kan gefundeerd worden besloten om al of niet naar de rechter te gaan. Dat moet overigens niet al te letterlijk worden genomen. De zaak kan via het Internet aanhangig worden gemaakt op de centrale website van de rechtspraak. De relatieve competentie wordt minder belangrijk. Er zullen andere verdeelmechanismen van zaken komen tussen gerechten. (...) Wie hulp nodig heeft bij het aanhangig maken of bepleiten van zijn zaak of bij zijn standpunt goed te formuleren wordt geholpen door grotendeels geautomatiseerde assistentie. De systemen zorgen ervoor dat zaken zonder tegenspraak centraal geautomatiseerd worden afgehandeld en bij verweer worden verwezen naar het bevoegde gerecht. Bij de binnenkomst van een zaak wordt bekeken op welke wijze deze het best kan worden afgedaan. Daarvoor doet een intelligent systeem een voorstel. De procesvoering is geconcentreerd. De dossiers zijn digitaal beschikbaar. De wederpartij krijgt per e-mail de gelegenheid snel, bijvoorbeeld in beginsel binnen 24 uur verweer te voeren. Daarna vindt videoconferentie plaats.

90. Zie paragraaf 1.4. Er zal bijvoorbeeld niet worden ingegaan op het gebruik van ICT binnen de advocatuur, hoewel dit gebruik de elektronische procedure wel degelijk kan beïnvloeden; noch zal het gaan om het gebruik van ICT bij de opsporing en vervolging van strafbare feiten door politie en het Openbaar Ministerie, hoewel het aannemelijk is dat ook dit gebruik de procedure beïnvloedt.

Getuigen en/of deskundigen kunnen via telehoren hun verklaring afleggen. Identificatie kan aan de hand van biometrische kenmerken. Door authenticatiemogelijkheden, zoals de elektronische handtekening, kan elektronische informatie volledig bewijs opleveren. Dat kan allemaal binnen betrekkelijk korte tijd, want niemand hoeft te reizen om erbij te zijn. Kort daarop wordt de uitspraak gedaan. Die komt tot stand doordat een lerend systeem op basis van het digitale dossier van de zaak, van alle eerdere uitspraken, de wet, de jurisprudentie en de commentaren een afdoeningsvoorstel doet aan de rechter. De uitspraak wordt direct via Internet aan partijen gezonden. De doorlooptijd van de zaak in eerste aanleg is zo hooguit een paar weken.⁹¹

Het informatiebeleidsplan van de Raad voor de rechtspraak uit 2005 sluit voor een belangrijk deel aan bij deze visie. De Raad gaat ervan uit dat de volgende mogelijkheden op termijn beschikbaar zijn:

- elektronische beschikbaarheid van alle dossierstukken;
- zo veel mogelijk elektronisch berichtenverkeer;
- onafhankelijk van de fysieke locatie kan door medewerkers op dezelfde wijze worden gewerkt met de benodigde gegevens en systemen;
- alle automatiseerbare componenten van alle processen worden door systemen en niet door mensen uitgevoerd;
- volledige elektronische communicatie van externe partijen met de rechtspraak;
- geen onnodige drempels voor burgers in hun contacten met de rechtspraak;
- aan de mogelijkheden en uitdagingen van de digitale technologie wordt met aangepaste archivering en adequate beveiliging van gegevens invulling gegeven.⁹²

3.3 Websites

Rechtspraak.nl is met ongeveer 100.000 bezoekers per dag de belangrijkste website van de rechterlijke macht. De site bevat veel informatie over de procedure bij de rechter, een begrippenlijst, een rubriek met veelgestelde vragen, een kaart en een databank met de gerechtelijke indeling van Nederland,⁹³ klachtregelingen en landelijke reglementen.⁹⁴ Een belangrijk onderdeel van Rechtspraak.nl wordt gevormd door de geïntegreerde databank met een selectie van belangwekkende uitspraken. De site bevat daarnaast dagelijkse nieuwsberichten over uitspraken, een weekoverzicht van nieuw toegevoegde uitspraken,

91. Van Dijk en Reiling 2002, p. 289-293.

92. Raad voor de rechtspraak, *Informatiebeleidsplan 2005*.

93. De Databank gerechtelijke indeling bevat de namen van plaatsen, gemeenten, arrondissementen en hofressorten in hun onderling verband. Op deze manier kan, indien men een plaats zoekt, worden opgezocht in welke gemeente die plaats ligt en onder welk arrondissement en onder welk hofressort die plaats valt.

94. Landelijke rolreglementen, klachtenregelingen en landelijke richtlijnen, plus formulieren waarmee (op schriftelijke wijze) procedures kunnen worden gestart.

gepubliceerde uitspraken betreffende insolventies,⁹⁵ een Centraal Insolventieregister,⁹⁶ een Curateleregister, een register met nevenfuncties van rechters en deelsites van gerechten. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van *dataleveranties*. Dat betekent dat op verzoek van derden (uitgevers, belastingdienst) uitspraken die op Rechtspraak.nl staan op geautomatiseerde wijze worden doorgeleverd in een op geautomatiseerde wijze te verwerken formaat (XML).⁹⁷

Het Roljournaal is een kosteloze service van Rechtspraak.nl voor advocaten die voorkomen op het tableau van een rechtbank. Advocatenkantoren die zich voor deze service hebben aangemeld, kunnen de actuele handelsrol⁹⁸ van de rechtbank via internet raadplegen. Het biedt een overzicht van alle lopende zaken van een bepaald kantoor bij een rechtbank op een bepaalde datum. Ook verschaft het een aantal zoekmogelijkheden, zoals het zoeken op zaaknummer, waarbij de historie van een zaak kan worden bekeken en een overzicht van verrichte proceshandelingen in een zaak, en het zoeken op partijgegevens. Het systeem biedt efficiencyvoordelen voor de griffie en de advocatenkantoren. De elektronische toegankelijkheid van de rol moet op termijn de afschaffing van het procesraat en elektronisch berichtenverkeer in het civiele recht mogelijk maken.⁹⁹

3.4 Elektronisch berichtenverkeer

Het elektronische berichtenverkeer heeft betrekking op het indienen van verzoeken en mededelingen, het indienen van processtukken ter griffie en de verzending van processtukken door de griffier. Dat kan bijvoorbeeld per e-mail gebeuren, maar ook met behulp van een zogenaamde *e-room*, een afgeschermd internetsite waar stukken naar toe kunnen worden gestuurd en kunnen worden bekeken. De Raad voor de rechtspraak heeft tot doel gesteld te bewerkstelligen dat op termijn alle externe partijen volledig elektronisch kunnen procederen bij de gerechten, dat het document- en gegevensverkeer zo veel mogelijk elektronisch is en dat de beveiliging van gegevens op adequaat niveau is.

Elektronisch berichtenverkeer is thans nog niet gebruikelijk. Wel is een aantal pilots van start gegaan waarin ervaring wordt opgedaan met deze vorm van berichtenuitwisseling en worden wettelijke belemmeringen weggenomen, zowel in het civiele als in het bestuurs- en het strafrecht. Ook in het strafrecht wordt, in het programma elektronisch

95. De term insolventies omvat faillissementen, surseances van betaling en schuldsanerungen van natuurlijke personen.

96. Het register geeft inzicht in de actuele solvabiliteit van bedrijven, instellingen en/of natuurlijke personen.

97. Extensible Markup Language. Zie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/XML>

98. De handelsrol is het register van de bij de rechtbank aanhangige zaken. De rol geeft een typering van een zaak, de namen van de eiser en de gedaagde, de namen van de procureurs en de status van de zaak (rolbeschikking of vonnis).

99. *Kamerstukken II 2004/2005*, 24 252, nr. 4.

proces-verbaal (ePV)¹⁰⁰ en door PROGIS¹⁰¹, elektronische berichtenuitwisseling in de strafrechtketen nagestreefd. In het wetsvoorstel Afschaffing verplicht procuraat is een regeling gemaakt voor het elektronische berichtenverkeer in het civiele recht. Deze regeling sluit aan bij de regeling van het elektronische berichtenverkeer tussen burgers en bestuursorganen en bestuursorganen onderling, in de Wet elektronisch bestuurlijk verkeer.¹⁰² Deze regelingen worden nader besproken in het vierde hoofdstuk in de context van het recht op toegang tot de rechter.

De systemen REIS (Rechtspraak Informatie Systeem) en GPS (Geïntegreerd Proces-systeem Strafrecht) hebben mede tot doel elektronisch berichtenverkeer mogelijk te maken. Zij worden hieronder kort beschreven.

REIS

REIS heeft tot doel te komen tot een herbouw en nieuwbouw van informatiesystemen ten behoeve van de civiele en bestuursrechtspraak.¹⁰³ Het project is ingedeeld in twee fasen: de eerste fase (REIS 1) ziet op vervanging van de verzameling bestaande systemen door één nieuw systeem, met een vergelijkbare functionaliteit als de oude administratieve en zaakregistratiesystemen. De gerechtshoven zullen REIS 1 als eerste gebruiken. De tweede fase (REIS 2) heeft als doel nieuwe wensen te realiseren, zoals elektronisch berichtenverkeer, elektronische dossiers, integratie van registers en ondersteuning van archivering in een (deels) elektronische omgeving.

GPS

GPS is het nieuwe processysteem voor het strafrecht bij rechtbanken en parketten, waarbij het papieren strafdossier door een elektronisch dossier wordt vervangen. GPS wordt onder verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie ontwikkeld. In GPS vervult een 'werkstroombesturingssysteem' een *regisseursrol* binnen de procedure. Het systeem zorgt ervoor dat bij elke zaak alle processtappen in de juiste volgorde worden doorlopen en dat termijnen worden bewaakt. Op die manier wordt het vrijwel onmogelijk een vervaltermijn te missen en worden aan tijd gerelateerde vormfouten voorkomen. GPS ondersteunt, in vergelijkbare mate als REIS, het elektronische berichtenverkeer. Het systeem heeft daarnaast faciliteiten om kennis te kunnen verzamelen over de verdachte, de omgeving en de context, ondersteunt de toegang tot een helder en compleet elektronisch dossier, kent standaard protocollen en modellen voor werkwijze en verschaft toegang tot managementinformatie

100. <http://www.e-pv.nl>

101. Programma Informatievoorziening Strafrechtketen.

102. *Kamerstukken II* 2001/2002, 28 483, nr. 1-2.

103. Het gaat om vervanging van de systemen Civiel, Berber, NKP, Cirad en Rekest.

voor dagelijkse sturing, beheer en beleidsvorming. Het doel is dat alle rechtbanken en gerechtshoven, op termijn, verplicht worden om met GPS te werken.¹⁰⁴

GPS¹⁰⁵ wordt in fasen ontwikkeld: Increment 1, Loopzaken¹⁰⁶ en Maatwerkzaken.

- Increment 1, het eerste deelsysteem ondersteunt alleen de zogenaamde ‘kale’ artikel 8 Wegenverkeerswetzaken, inclusief rijbewijsvordering.
- Loopzaken, het tweede deelsysteem, biedt ondersteuning aan intake, beoordeling, afdoening door de rechter, maar ook door het OM, en executie van zogenaamde loopzaken, waarbij het aangeleverde opsporingsonderzoek voldoende moet zijn voor verdere afhandeling.
- Maatwerkzaken, het derde deelsysteem, beperkt zich in de eerste fase tot meervoudige kamerzaken, preventieve hechtenis, gerechtelijk vooronderzoek en bijzondere opsporingsbevoegdheden. In de tweede fase komen ook andere zaken aan de orde.¹⁰⁷

Geldvordering online

Een derde voorbeeld van elektronisch berichtenverkeer is het project Geldvordering online. Dit project heeft tot doel betere dienstverlening aan justitiabelen te bieden en het automatisch verwerken van geldvorderingen die via het internet worden ingediend. De drempel om een geldvordering in te dienen en een executoriale titel te verkrijgen wordt op deze wijze verlaagd, de administratieve lasten voor het bedrijfsleven nemen af en voor de rechterlijke macht betekent het dat de (zittings-)capaciteit optimaal kan worden ingezet. De Raad voor de rechtspraak loopt met dit project vooruit op Europese regelgeving over een betalingsbevelprocedure inzake onbetwiste geldvorderingen en een eenvoudige procedure bij geringe geldvorderingen. Geldvordering online is een meer geavanceerde dienstverlening dan nu al plaatsvindt. Voor een aantal gerechtsdeurwaarders is het sinds 2003 mogelijk om met behulp van een cd-rom grote aantallen zaken in te dienen bij de sector kanton van de Rechtbank Amsterdam.

104. De eerste evaluaties bij de gerechten die GPS hebben getest, wijzen uit dat er grote kritiek is op de gebruikersvriendelijkheid van het systeem. Onduidelijk is wat dat betekent voor de voortgang van het – al sterk vertraagde – GPS.

105. Bij de Rechtbanken 's-Hertogenbosch en Amsterdam zijn de eerste experimenten met GPS van start gegaan.

106. Zie ook de beschrijving in noot 4.

107. Maatwerkzaken bestaat uit drie releases: (1) Aanvullingsrelease jeugd, Militaire zaken, Bijzondere raadkamer, Voorbereiding op MK; (2) ZwaCri-release: ondersteuning van MK-zaken, preventieve hechtenis, GVO, BOB, internationale rechtshulp, slachtofferzorg (dus ook alle activiteiten van het kabinet RC); (3) Ontnemingsrelease: ontnemingsvorderingen, strafrechtelijk beslag, conservatoir beslag, SFO.

Buitenlandse voorbeelden van elektronisch berichtenverkeer

Het elektronische berichtenverkeer in Oostenrijk, Engeland en Duitsland dient als voorbeeld voor de plannen in Nederland. In Oostenrijk is het elektronische berichtenverkeer al sinds het begin van de jaren negentig mogelijk via het Electronic Legal Communication system (ELC). Er bestaat één uniforme toepassing voor het elektronische berichtenverkeer. Iedere advocaat is zelfs wettelijk verplicht via internet te communiceren met de gerechten en op elektronische wijze processtukken in te dienen.¹⁰⁸ In Engeland is het voor natuurlijke en rechtspersonen mogelijk om kleine geldvorderingen via het internet bij de rechtbank aanhangig te maken via Money Claim Online (MCOL).¹⁰⁹ Deze zaken worden centraal ingediend en centraal afgedaan door het County Court Bulk Centre. Tijdens het aanhangig maken worden griffierechten online betaald met een creditcard. De gedaagde kan via deze website in verweer gaan. Ook informatie over de voortgang van de procedure kan op de site worden opgevraagd. In Duitsland kunnen professionele partijen onder andere bij de Amtsgerichte van Hamburg en Bremen met behulp van ProfiMahn¹¹⁰ geldvorderingen via het internet aanhangig maken bij de rechtbank. Ook de uitwisseling van berichten tussen rechtbank en eisende partij vindt op elektronische wijze plaats. Met behulp van OptiMahn¹¹¹ kunnen incidentele procespartijen geldvorderingen via het internet aanhangig maken. Dit is mogelijk in Berlijn, Bremen en Nordrhein-Westfalen.

3.5 Digitaal dossier

Een digitaal dossier is een dossier waarvan alle documenten elektronisch beschikbaar zijn en dat onafhankelijk van de fysieke locatie door medewerkers kan worden geraadpleegd en bewerkt. De digitale dossiers waarmee momenteel wordt geëxperimenteerd, kennen voor een belangrijk deel dezelfde mappenstructuur als het fysieke dossier.¹¹² Op dit moment wordt al bij diverse gerechten geëxperimenteerd met elektronische dossiers. Het Amsterdam-Rotterdam project Digitaal Procesdossier (AMRO) is hier een voorbeeld van.

AMRO

Het AMRO-project is gestart onder verantwoordelijkheid van de Raad voor de rechtspraak en het College van Procureurs-Generaal.¹¹³ In Amsterdam worden zaken voor de

108. Bauer & Graf 2001, p. 103-123.

109. <http://www.moneyclaim.gov.uk>

110. <http://www.profimahn.de>

111. <http://www.optimahn.de>

112. Net als in de inleiding van dit hoofdstuk gebruik ik de term 'fysiek' in plaats van 'schriftelijk', om het onderscheid met 'elektronisch' duidelijker te maken.

113. In 2002 en 2003 heeft al eerder een pilot plaatsgehad waarbij bij een aantal zittingen in Amsterdam en Rotterdam gebruik is gemaakt van een elektronisch strafdossier (ESD).

politierechter digitaal behandeld, in Rotterdam zaken met meervoudigekamer zittingen. Het doel van AMRO is een efficiencyverbetering te bereiken en een vermindering van de papierstroom. Op termijn zal de politie processen-verbaal digitaal aan het OM aanleveren en zal het OM het dossier vervolgens in het digitale dossier voor de rechtbank kunnen opnemen. Tot nu toe wordt het dossier in elke fase geprint en opnieuw gescand. De reden hiervoor is onder andere dat binnen de strafrechtsketen het gebruik van een elektronische handtekening nog niet wettelijk is geregeld, noch in alle gevallen kan worden gebruikt.¹¹⁴ Ook is de digitale archivering nog niet afdoende geregeld.

Het gebruik van een digitaal dossier heeft een aantal voordelen ten opzichte van een fysiek dossier. Voor de gebruikers is het zowel bij de voorbereiding als tijdens een zitting eenvoudig om te zoeken binnen de documenten, bijvoorbeeld op trefwoord of op een combinatie van zoekwoorden; het is eenvoudiger om documenten aan verdachten en advocaten tijdens de zitting te tonen. Ook is het mogelijk foto's, video's, taps en geluidsfragmenten uit het digitale dossier in de rechtszaal te gebruiken. De rechter kan tijdens de zitting bepaalde delen van het dossier op het scherm van de verdachte en zijn advocaat laten verschijnen. De officier van justitie heeft een eigen scherm en kan zelf bepalen welk deel van het dossier hij bekijkt. Aantekeningen in het digitale dossier zijn voor andere, geautoriseerde gebruikers leesbaar te maken. Ook bevatten de gebruikte digitale dossiers een zogenaamde '*Annotation Summarizer*', een functie waarmee automatisch samenvattingen worden gemaakt van alle markeringen. Hierdoor kan een zitting door de officier van justitie, de griffier, de rechter en anderen efficiënter worden voorbereid en afgehandeld. De '*Annotation Summarizer*' vormt de leidraad voor de behandeling tijdens een zitting. Via *hyperlinks* kan het volledige document worden geraadpleegd. Ook na de zitting levert het digitale dossier efficiëntiewinst op omdat het de bouwstenen bevat voor het uitwerken van bewijsmiddelen bij hoger beroep. De griffie die het vonnis voorbereidt kan stukken tekst eenvoudig kopiëren en plakken in het vonnis. Digitale dossiers zijn door meerdere personen tegelijkertijd vanaf verschillende werkplekken te raadplegen.

3.6 Courtroom technology

Courtroom technology heeft betrekking op het gebruik van ICT op de zitting. In de Verenigde Staten is men al zeer ver gevorderd in het op deze wijze toepassen van ICT. Deze ontwikkelingen worden mede gestimuleerd door de zogenaamde 'rechtbank van de toekomst'. In Williamsburg bestaat sinds 1993 het Courtroom 21-project, een samenwerkingsverband tussen de Law School van het College of William and Mary en het National Center for State Courts. Courtroom 21 is een demonstratierechtszaal die is volgebouwd met de modernste toepassingen van ICT.¹¹⁵ Omdat in de Amerikaanse straf-

114. Bijvoorbeeld als de handtekening moet worden gezet door verdachten, getuigen of slachtoffers.

115. <http://www.courtroom21.net>

rechtspraak de jury een belangrijke rol speelt, zijn de gebruikte toepassingen in het bijzonder gericht op het overtuigen van de jury en op visualisering van het dossier. Het is bijvoorbeeld mogelijk om een mondelinge getuigenverklaring in elektronische vorm als audio- of videodocument op te slaan, waarbij de rechter en de advocaten delen van de tekst uit de verklaring kunnen markeren. Het opgeslagen audio- of videodocument en de verklaring kunnen gelijktijdig worden geprojecteerd. Tevens kan bewijs worden gepresenteerd met behulp van computeranimaties.

Uitzending van zittingen

Ook de registratie en uitzending van zittingen via de televisie of via het internet met audiovisuele apparatuur kan tot de courtroom technology worden gerekend. In Nederland zijn de gerechten zeer terughoudend in het toelaten van camera's. In beginsel mogen alleen van de opkomst van de rechters en het voorlezen van het vonnis opnamen worden gemaakt. In de Verenigde Staten worden via een apart kanaal, Court TV, voortdurend zittingen integraal en rechtstreeks op televisie of op het internet uitgezonden. Het Joegoslavië Tribunaal in Den Haag heeft voorzieningen die het mogelijk maken om zittingen, zij het met enige vertraging, uit te zenden. Die vertraging stelt medewerkers van het Tribunaal in staat om namen van procespartijen of andere betrokkenen te 'wissen' en incidenten weg te laten. Bij het Joegoslavië Tribunaal wordt tevens vaak gebruik gemaakt van videoconferentie.

Videoconferentie

Videoconferentie houdt in dat personen met elkaar kunnen spreken en elkaar kunnen zien met behulp van een directe beeld- en geluidsverbinding. Uit rechtsvergelijkend onderzoek dat in opdracht van het ministerie van Justitie in 1995 is uitgevoerd, blijkt dat in de Verenigde Staten, Australië, Engeland, Schotland en Oostenrijk al geruime tijd met videoconferentie wordt gewerkt.¹¹⁶ In Nederland heeft in het vreemdelingenrecht en strafrecht al een aantal experimenten plaatsgevonden met het gebruik van videoconferentie.

In 1995 is bij de Rechtbank Assen gedurende vijf weken met videoconferentie geëxperimenteerd voor het raadkamerverhoor bij verlenging van de voorlopige hechtenis. Verdachten bevonden zich in de penitentiaire inrichting in Hoogeveen.¹¹⁷ Niet alleen de technische aspecten zijn bij dit experiment onderzocht, er was ook aandacht voor de psychologische aspecten.¹¹⁸ Een tweede experiment bij de Rechtbank Rotterdam, waar videoconferentie werd toegepast bij een voorgeleiding van een verdachte voor een (hulp-)officier van justitie, werd voortijdig beëindigd. De rechter achtte de voorgeleiding

116. Mols 1995.

117. Ministerie van Justitie 1995.

118. Tier 1995.

in strijd met de artikelen 53 en 54 van het Wetboek van Strafvordering; hij was van mening dat bij het gebruik van videoconferentie niet was voldaan aan de eis van onverwijld voorgeleiding, zoals bedoeld in artikel 54 lid 3 Sv.¹¹⁹

In 1999 is bij de Rechtbank Den Bosch ervaring opgedaan met videoconferentie bij vreemdelingenbewaringszaken. De vreemdeling en de tolk bevonden zich, samen met een procesbewaker, in een gehoorruimte in het huis van bewaring in Alphen aan den Rijn.¹²⁰ In 2001 is, ook bij de Rechtbank Den Bosch, de variant telepleiten uitgetoet. Telepleiten houdt in dat ‘het pleiten’ op afstand plaatsvindt – in dit geval bij de penitentiaire inrichting Tilburg – en in de rechtszaal alleen de rechter en de griffier aanwezig zijn.¹²¹

Het instrument wordt al enige jaren toegepast bij de dienst Vreemdelingen van de politie Amsterdam-Amstelland, voor het horen van vreemdelingen in het kader van de voortgang van het identiteitsonderzoek en bij de voorgeleidingen voor de hulpofficier van justitie. Dit laatste gebeurt onder andere bij de politieregio’s Gelderland-Midden, Noord-Holland Noord, Groningen en Friesland.

De Wet videoconferentie in het strafrecht uit 2005 en het Besluit videoconferentie, dat op 1 januari 2007 van kracht is geworden, geven regels waaraan videoconferentie in het straf- en vreemdelingenrecht dient te voldoen. Bij de Rechtbank Maastricht wordt in 2007 naar verwachting gestart met het – volgens deze wettelijke normen – horen van vreemdelingen die zich op de detentieboot in Dordrecht bevinden.

3.7 Kennissystemen

Met de term ‘kennissystemen’ werd in het verleden doorgaans uitdrukking gegeven aan geavanceerde toepassingen van ICT die de rechter ondersteunen bij het nemen van zijn beslissing, bijvoorbeeld door middel van beslissingsondersteunende systemen of expertsystemen.¹²² Tegenwoordig wordt de term kennisstelsel ook wel gebruikt voor de elektronische ontsluiting van kennis en informatiebronnen. Deze systemen werden traditioneel aangeduid met de term kennismanagementsystemen. De grens tussen kennissystemen en kennismanagementsystemen is niet scherp te trekken. Veel systemen voor informatieontsluiting zijn tegenwoordig zeer geavanceerd en kunnen zowel data, beslisbomen als kennis van een expert bevatten. Binnen de rechterlijke macht is de term kennisstelsel voor al deze toepassingen gebruikelijk. De belangrijkste kennissystemen binnen de rechterlijke macht zijn *Intro* en *Porta Iuris*. Deze toepassingen worden kort beschreven.

119. Rb. Rotterdam 28 maart 1995, NJ 1995, 478.

120. Kreté & Wijkhuizen-Vlijn 1999.

121. Wielandt & Partners 2002.

122. Bijv.: Weusten 1999; De Vey Mestdagh 1997.

Intro

Intro¹²³ is de verzamelnaam van het landelijke intranet¹²⁴ van de rechterlijke macht en van de lokale intranetten van de gerechten. Een intranet kan de interne communicatie verbeteren, administratieve processen versnellen, het kan worden gebruikt voor het publiceren van handboeken en beleidsrichtlijnen, het versnelt de informatievoorziening, het vergroot de bereikbaarheid van medewerkers en biedt toegang tot applicaties als het telefoonboek en het adressenboek. De informatie op het landelijke intranet is voor de gehele rechterlijke macht beschikbaar, sommige onderdelen zijn beschikbaar voor het Openbaar Ministerie. Intro bevat onder andere de volgende informatie: sectornieuws, actuele thema's en projecten, vakkringen, actueel nieuws, landelijke handboeken, telefoongidsen, renteberekening,¹²⁵ alimentatie-indexering,¹²⁶ kantonrechtersformule,¹²⁷ termijnberekeningen¹²⁸ en kenniskaarten.¹²⁹

Porta Iuris

Porta Iuris¹³⁰ is het 'informatieportaal' van de rechterlijke macht. Het wordt onder andere gebruikt door rechters, raadsheren en juridische ondersteuning bij alle gerechten en de Hoge Raad, de Raad van State, officieren van justitie en het parket bij alle gerechten. Medewerkers van het bestuursdepartement van het ministerie van Justitie hebben sinds 2006 ook toegang tot Porta Iuris. Via Porta Iuris worden diverse juridische informatiebronnen ontsloten voor leden van de rechterlijke macht. Hieronder worden enkele voorbeelden gegeven van deze informatiebronnen.

Porta Iuris bevat de Algemene Databank Wet- en regelgeving van Kluwer, officiële publicaties¹³¹ en Europese regelgeving. Voor de ontsluiting van de Europese Gemeenschap wordt gebruikgemaakt van de EUR-Lex (Europeae Lex).¹³² Daarnaast is een aantal jurisprudentiedatabanken toegankelijk gemaakt. Deze databanken kunnen tegelijkertijd integraal worden doorzocht. In totaal zijn thans 42 databanken te raadple-

123. Informatie afkomstig uit: Bistro, Productencatalogus september 2004.

124. Een intranet is een afgeschermd deel van het internet. Zie Van der Wees, Van Seumeren & Mouritz 1999.

125. Rekenprogramma om de wettelijke rente op een vordering te berekenen.

126. Rekenprogramma om de indexering van de alimentatie te berekenen.

127. Rekenprogramma om de ontslagvergoeding te berekenen gebaseerd op de zogenaamde kantonrechtersformule. Keuze uit een werkgeversvriendelijke en een werknemersvriendelijke berekening.

128. Rekenprogramma om de termijn volgens de Algemene Termijnenwet te berekenen.

129. Op digitale kenniskaarten worden gegevens, waaronder gespecialiseerde kennis van personen, geregistreerd ('smoelenboek').

130. Informatie uit: Handleiding Porta Iuris, versie maart 2005.

131. Agenda's Eerste en Tweede Kamer, algemeen verbindend verklaarde cao's, Handelingen der Staten Generaal, Kamerstukken, Kamervragen, Staatsblad, Tractatenblad, Uitspraken Raad voor de Scheepvaart en Regelgeving Staatscourant.

132. EUR-lex (voorheen Celex) is een documentatiesysteem voor Europees recht dat wordt gebruikt door alle landen van de Europese Unie en wordt onderhouden door het Publicatiebureau van de Europese Raad.

gen. Voor een belangrijk deel gaat het om databanken van uitgevers (Kluwer en SDU), maar ook de eigen databanken van de rechterlijke macht zijn beschikbaar. De gerechten hebben daarnaast toegang tot hun eigen huisdatabank met jurisprudentie die afgesloten is voor andere gerechten. Deze huisdatabanken bevatten uitspraken die slechts interessant zijn voor medewerkers van het gerecht.

Databank CST

Een bijzonder onderdeel van Porta Iuris is de Databank Consistente Straftoemeting (CST). Deze heeft tot doel een vergelijking van straftoemeting in zaken met overeenkomstige delicten eenvoudiger te maken. In de databank zijn alleen arresten van na 1999 opgenomen van de gerechtshoven, waarin een onvoorwaardelijke gevangenisstraf is opgelegd van vier jaar of langer. CST is het resultaat van onderzoek en experimenten met betrekking tot computerondersteuning bij straftoemeting aan het eind van de jaren negentig.¹³³

De gebruiker kan in de databank zoeken op bepaalde strafbepalende kenmerken. Bij de zoekresultaten op het scherm wordt aangegeven hoeveel uitspraken aan de zoekcriteria voldoen. De gebruiker kan van elke uitspraak de zaakgegevens bekijken (hof, datum, rechtbank in eerste aanleg), de gegevens over de opgelegde straffen, over de casus (samenvatting, letsel bij het slachtoffer, verzwarende of verlichtende omstandigheden) en over de veroordeelde (toerekenbaarheid, geslacht, leeftijd, verslavingsproblematiek). De gebruiker kan ook zien voor welke delicten de verdachte eerder is veroordeeld. In het scherm 'strafmotivering' is de motivering van de rechter voor de opgelegde straffen opgenomen. Het systeem blijkt overigens nauwelijks te worden gebruikt binnen de rechterlijke macht.¹³⁴

Computerrechtspraak

Bij de beschrijving van de elektronische procedure wordt gekozen voor toepassingen die een zekere toekomstvastheid bezitten. Een voorbeeld van een toepassing die deze eigenschap nog niet bezit, is een expertsysteem dat in complexe zaken zelfstandig beslissingen neemt. Men kan in dit verband ook spreken van computerrechtspraak: rechterlijke beslissingen die op geautomatiseerde wijze tot stand komen en waarbij geen individuele rechterlijke toetsing of controle meer plaatsvindt.

Binnen het openbaar bestuur zijn al enige tijd expertsystemen beschikbaar. Bekende voorbeelden hiervan zijn de systemen voor de uitvoering van de Huursubsidiewet, de Wet studiefinanciering 2000 en de Wet Mulder.¹³⁵ Het in paragraaf 3.4 genoemde project Geldvordering online kan worden beschouwd als een eerste stap op weg naar com-

133. Oskamp 1998a; Oskamp & Schmidt 1998; Otte 1998.

134. Schoep & Schuyt 2005.

135. Zouridis 2000, p. 117-265; Snellen 1993.

puterrechtspraak.¹³⁶ Van den Herik heeft al in 1991 gesteld dat computers op termijn kunnen rechtspreken¹³⁷; in 1999 noemde hij daarbij overigens een termijn van tachtig jaar.¹³⁸ Hij geeft echter aan dat aan computerrechtspraak thans nog tal van juridische obstakels zijn verbonden, zoals: vage termen, *open texture*, sociale interpretatie, het onderhoud, de rechtsvorming en de empathie.¹³⁹

Als voordelen van geautomatiseerde beslissingssystemen worden door Groothuis genoemd: bevordering van de volledigheid, logica, niet-tegenstrijdigheid en innerlijke consistentie van beslissingen, en grote detaillering en individualisering bij de besluitvorming.¹⁴⁰ De computer, anders dan een mens, kent geen emoties en heeft dus geen ‘persoonlijke’ voorkeuren voor bepaalde (categorieën van) personen. Een computer past op elk ingevoerd geval hetzelfde beslisprogramma toe en zal hiervan, anders dan een mens, nimmer naar willekeur afwijken. Groothuis verwijst hierbij, net als De Vey Mestdagh, naar het gelijkheidsbeginsel en het verbod van willekeur.¹⁴¹

Op basis van de eerder genoemde knelpunten kunnen we concluderen dat het niet valt te verwachten dat computers op korte termijn in staat zijn in *alle* gevallen recht te spreken. Als het echter gaat om eenvoudige gevallen of ‘clear cases’ is het de vraag of computerrechtspraak nog zo ver weg is als vaak wordt gedacht. Deze vorm van rechtspraak is wél nog ver weg, wanneer de vraag of computerrechtspraak wenselijk is als een principiële discussie wordt beschouwd.¹⁴² Als de situatie waarin sprake is van computerrechtspraak echter wordt vergeleken met de situatie waarin (kanton-)rechters soms meer dan 300 zaken in een ochtend behandelen, waarbij zij de meeste zaken inhoudelijk niet meer bekijken, is het de vraag hoeveel verschil er eigenlijk bestaat tussen deze situaties. De meeste zaken worden door ondersteunend personeel voorbereid, soms zet de rechter zijn handtekening niet eens meer, maar wordt gewerkt met handtekeningenstempels. Als men computerrechtspraak zou definiëren als rechtspraak waar geen rechterlijk oordeel meer aan te pas komt, is in Nederland al geruime tijd sprake van ‘computerrechtspraak’.

3.8 Relevantie ICT-systemen voor de elektronische procedure

Wat is de betekenis van de bovengenoemde ontwikkelingen – aangeduid als ‘elektronische rechtspraak’ – voor de kwaliteit van de rechterlijke procedure? Om deze vraag zowel voor het strafrecht, het bestuursrecht als het civiele recht te kunnen beantwoorden, worden in deze laatste paragraaf de overeenkomsten benoemd tussen deze rechtsgebieden.

136. Zie paragraaf 3.4. Bij Geldvordering online komt de beslissing op geautomatiseerde wijze tot stand, maar bekijkt de rechter de beslissing uiteindelijk wel.

137. Van den Herik 1991. Zie ook: Van den Herik 2001.

138. Van den Herik 1999, p. 24.

139. Omdat dit onderwerp buiten de context van het onderhavige onderzoek valt, verwijs ik voor de uitleg van deze begrippen naar: Franken & Van den Herik 2002, p. 257. Zie ook: Smith 1994.

140. Groothuis 2004, p. 36.

141. Groothuis 2004, p. 36. Zie ook: De Vey Mestdagh 1997, p. 353.

142. Zie: Baeten en Borghuis 2001, p. 23.

Deze overeenkomsten kunnen worden vervat in een algemeen geldende fasering in de rechterlijke procedure. Elke procedure heeft namelijk – in principe – de volgende fasen:

1. het aanhangig maken van een procedure;
2. gegevensuitwisseling met het gerecht;
3. administratieve voorbereiding van de zitting;
4. inhoudelijke voorbereiding van de zitting;
5. de zitting;
6. de beslissing en motivering;
7. de uitspraak in het openbaar;
8. de publicatie of bekendmaking van de beslissing.

De toegankelijkheid van rechtspraak is vooral van belang in de fasen waarin een procedure aanhangig wordt gemaakt bij een gerecht en wanneer gegevensuitwisseling met een gerecht plaatsvindt. In die fase wordt de mate van toegankelijkheid (mede) bepaald door het gemak waarmee het aanhangig maken en de gegevensuitwisseling mogelijk is. Het gebruik van websites en elektronisch berichtenverkeer in deze fasen kan de toegankelijkheid zowel verbeteren als verminderen. In het vierde hoofdstuk wordt hier nader op ingegaan.

De openbaarheid van rechtspraak speelt een belangrijke rol tijdens de zitting, bij het uitspreken van het vonnis en bij de publicatie van het vonnis. Het gebruik van digitale dossiers en courtroom technology tijdens de zitting en bij het uitspreken van het vonnis kan de openbaarheid zowel verminderen als verbeteren. Het gebruik van een website om uitspraken te publiceren draagt vooral bij aan het bewerkstelligen van een grotere openbaarheid. Het vijfde hoofdstuk behandelt dit onderwerp.

Het beginsel van rechtspraak binnen redelijke termijn is een beginsel dat in bijna alle fasen in de procedure van belang is. In juridische zin speelt het een minder grote rol in de fase van het openbaar maken van het vonnis. Aangezien alle toepassingen van ICT op enigerlei wijze kunnen worden gebruikt ter versnelling van de procedure, kunnen zij worden gekoppeld aan het beginsel van de redelijke termijn. Het gebruik van ICT kan de procedure zowel versnellen als vertragen. De koppelingen van ICT-toepassingen aan het beginsel van de redelijke termijn worden in het zesde hoofdstuk gemaakt.

De onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechtspraak is vooral relevant in de fasen van de inhoudelijke voorbereiding van de zitting, tijdens de zitting en bij de beslissing en de motivering van het vonnis. Het gebruik van digitale dossiers, courtroom technology en kennissystemen kan zowel bijdragen aan de vermindering als aan de verbetering van de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechtspraak. Dit onderwerp wordt in het zevende hoofdstuk behandeld.

Het beginsel van een eerlijke behandeling bij rechtspraak speelt een rol tijdens de zitting en bij de beslissing en de motivering van het vonnis. In die fasen wordt bepaald of al dan niet sprake is van een eerlijke behandeling. Het is dan ook in die fasen dat de inzet van ICT, bijvoorbeeld in de vorm van digitale dossiers, courtroom technology of kennisystemen, positieve of negatieve invloed kan hebben op de eerlijke behandeling. In het achtste hoofdstuk wordt het beginsel van de eerlijke behandeling aan het gebruik van ICT bij rechtspraak gekoppeld.

De hierboven genoemde relaties worden in de volgende hoofdstukken nader uitgewerkt.